

YALVAÇ'LI HACI ALİ RIZA EFENDİ HAYATI, KÜTÜPHANESİ, ESERLERİ

A. Turabi TÛTÛNCÛ

Türk kütüphaneciliğinin tarihi, kültür ve medeniyet tarihimizin çok önemli bir yönünü teşkil eder. Dünyada kitap sevgisini herşeyin üstünde tutan Türkler; birçok eserler telif etmekle, nefis yazılarla şaheserler meydana getirmekle, ciltletmelerle, minyatür ve tezhiplerle O'nu harikülade bir sanat eseri derecesine yükseltmekle bunu ispatlamışlardır.

Türk kütüphaneciliğinin tarihi ve bunların canlı şahidi olan «Yazma Eser Koleksiyonları» araştırmalarını sabırsızlıkla beklemektedir. İlim âleminin tetkikine lâyık, paha biçilmez; fakat işlenmemiş cevherler gibi duran yazma eserlerimizi tanımak, tanıtmak, kuruluşlarını, kurucularını, vakfiyelerini su yüzüne çıkarmak bizler için bir Ata borcudur. Bunun zamanı gelmiş, hatta geçmiştir. Bazı Batılı sanat araştırmacıları Türk sanatını tartışma konusu yapmışlar, bu arada kitap tarihimizi Bizans-Arap-İran karışımı gibi göstermek istemişlerdir. Bütün bu yanlışların düzeltilmemesindeki sorumluluğu, aslında kendimizde aramak gerekir. Çünkü bu değerleri-

mizi tanımak, tanıtmak çabasını uzun yıllar göstermemişiz, bunlara karşı ilgisiz kalmışızdır.

Türk kitap ve kütüphane tarihinde yazma eserler eldeki belgelere göre IX. yüzyılda Uygur Türkleri ile başlamış, İslami Devirde büyük gelişmeler kaydetmiştir. İlim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça olduğu XII. yüzyıldan sonra İslam medeniyetinin en mühim cephesini meydana getirmiştir. Aslen Türk olan âlim ve sanatkârların elinde olgunluk devrine erişen kitapçılığımız; Selçuk Devri, sonra Beylikler Devrinde de devam etmiş, Türk-Osmanlı kitap sanatını doğurmuştur. Fatih devri ise kitapçılık tarihimizin en parlak ve en muhteşem devri olarak gözüktür.

Anadolu'nun il, ilçe hatta köylerinde bile yazma eserlere tesadüf edilir. İtina ile saklayıp, ata yadigarı bir eseri kütüphanecilere göstermeğe gelen kişilere sık sık rastlarız; yerde bulunduğu kağıt parçalarını duvar kovuklarına kaldıran yaşlıları da her zaman görmekteyiz. Bunlar ve daha başka misaller, köklü bir geçmişi yansıtan kitap sevgisinin ve

kütüphane kurma çabasının açık birer delilleri sayılmalıdır.

Bu çalışmamızın gayesi, tarihi Türk kütüphaneciliğinin, küçük çapta da olsa bir örneğini meydana getiren Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Halk Kütüphanesini tarihi yönünden tanıtmaktır. Böylece kütüphanenin kurucusu Hacı Ali Rıza Efendi'yi, kütüphanesinin tarihi gelişmesini ve Hacı Ali Rıza Efendi'nin kütüphanede bulunan kendi yazma eserlerini gösterebileceğimizi ümit ediyoruz.

H. ALİ RIZA EFENDİ (1830 - 1902) :

Yalvaç'ın mütevazı sinesinde yetişen ve yetmiş iki yıllık ömrünü devamlı çalışmakla geçiren, aynı zamanda kütüphanenin de kurucusu olan bu muhterem kişiyi elimizden geldiği kadar tanıtmaya gayret edeceğiz. Hayatının yarısından fazlasını çeşitli vilâyetlerin kaza ve liva hakimliklerinde geçiren, pek çok yere seyahat imkanını bulan Hacı Ali Rıza Efendi'nin asıl ilmi şahsiyeti ile başlı başına bir esere konu olabileceği kanaatındayız.

Hacı Ali Rıza Efendi'nin yaşadığı yıllarda kaza ve livalarda birer «Şeri'ye¹», birer de «Bidayet²» mahkemesi vardı. «Niyabet³» vazifesinde bulunan kimse, bu iki vazifeye birden bakardı. Mahkeme kayit-

larını da kendisi tutardı. Şüphesiz bu oldukça yorucu ve çok çalışma isteyen bir işti. Hacı Ali Rıza Efendi, bütün bu yorucu çalışmalarından sonra geriye kalan vaktini eserler yazmakla, istinsahlar yapmakla, şerh ve haşiyeler yazmakla geçirmişti.

Bugün modern binasında hizmet veren kütüphanesinde mevcut bir levhada⁴ ve bir makalede⁵ Hacı Ali Rıza Efendi'nin kendi hayatını yazarak «Kaşif ül-Gumûm min el-Ümum» adlı eserinin sonuna eklediğine dair kayıtlar varsa da adı geçen eserde «Tercüme-i Hal» ine ait bir kısma rastlanmamıştır⁶. Diğer eserlerde de yukarıda bahsedilen hayatına ait kısım yoktur. Kütüphanede 53 numaralı demirbasta kayıtlı bulunan «Kaşif ül-Gumûm min el-Ümum» isimli eserinin «Sebeb-i Telif» kısmında şunları kaydeder⁷

«Ben, kâdir olan Allah'ın inayetine muhtaç seyyid Hacı Ali Rıza, Yalvaçlıyım. Müteveffa Salur mahallesinde sakin olan babam Hacı Rüştü'nün oğluyum. O, bu risaleyi Beyşehir kazası kaymakamlığı zamanında müsvedde olarak yazdı. Sonra Beyt üş-Şerif'i ve Rayza-ı Mutahhara'yı ziyaret etti. Sonra onu Alaiye kaymakamlığında tebyiz etti-

⁴Bu levha kütüphane müdür odasında asılıdır. S. Yalvaçer'in aşağıda gösterdiğimiz makalesinden alınmıştır. İkinci kaynağa biz buradan gittik.

⁵Yalvaçer, Seyfi. «Yalvaç'lı Karakadı», Ün, Isparta Halk-evi Mecmuası. 3. cilt, 32 - 33. sayı, 465 - 470 ss. (devamı) 3. cilt, 34. sayı 488 ss. İkinci Kânun 1936.

⁶Tetkiki yapan Emin Türköz Bey, Arapçaya hakim, muhterem bir zattır. Kendisine burada teşekkür ederiz.

⁷Metnin aslı Arapçadır. Tercümeyi yapan Yalvaç Müftüsü sayın Hasan Kara'ya teşekkür ederiz.

¹İslâm şeriatına uygun olarak kurulan mahkemelere denirdi.

²Zamanımızın Asliye Mahkemeleri görevini yapan müesseselere denirdi.

³Kadılık.

1. Resim — «Kütüphane vakfı Ali Rıza Efendi»

O! Allaha hamd-olsun ki Hicaza gitmeği; iki kaymakamlığım arasında, müyesser kıldı. 1291 senesinde, avdetimizde ve karantinada kalışımızda ...»

Kütüphanede 541 numaralı demirbaşta kayıtlı olan «Tavzih ür-Rabıta fi Tevzih ür-Hakika» adlı eserinde mevcut olan şiirinde de şöyle der :

Li Cami-i hi

Giren bu bahr-ı ummana dalan kimdir deyu kimse
Taaccüp etmesin bana, esir-i hubb-i üstadım.

Bilen bu san'atın naksın heman tashih edüp düzsün.
Lisan uzatmasın bana, esir-i hubb-i üstadım.

Teşavvük evrdi Mevlâ bu kuluna, gayrete düştüm.
Tahâmmül kalmadı sabra, esir-i hubb-i üstadım.

Tevellüd tarihimdir **حادم الشرع / ١٢٤٦** ol hisab üzere

جہلی hizmetimdir ümem, esir-i hubb-i üstadım⁹.

Kusura bakmasınlar sözlerimin rengine bakup,
Beni ayb-etmesin kimse, esir-i hubb-i üstadım.

Zaifem, ahkarâm, bu hal ile hizmet bana düşmez
Velâkin, Hadim üş-Şer'im, esir-i hubb-i üstadım.

Rıza der, her ne derse şer-i ahmed bahr-ı ummandan
Rıza ism-i azizim, hem esir-i hubb-i üstadım

1295 H.

Hacı Ali Rıza Efendi'nin bu şi-
rinden doğum tarihinin 1246 H.-
1830 M. olduğunu kesinlikle öğreni-
yoruz. Kendisi bu terkibi kırmızı
mürekkeple yazmış, hemen altına
da 1246 rakamını ilâve etmiştir.
«Kaşif ül-Gumûm min el-Ümum»
dan alındığı belirtilen, «Tercüme-i
Hal» i ise şöyledir¹⁰:

Bu risalenin sahibi «Hadim üş-
Şer'» terkibinin cümel-i sagire (Eb-
ced hesabı) ile gösterilen 1246 hic-
ri tarihinden doğmuştur. Ayrıca bir
kavl-i sahihe göre de :

Cemâlin tâmina pervâne geldi.
Visâlin nârine sûzâne geldi.

⁹Hâdim üş-Şer' kelimesinin ebced hesabı ile karşılığı 1246
H. dir.

¹⁰Cibilli kelimesi de aynı hesapta 45'e tekabül eder.

¹¹Seyfi Yalvaçer'in yukarıda adı geçen makalesinden.

beytinin yine ebced hesabı ile kar-
şılığı olan 1244 tarihinde doğmuş-
tur.

Yalvaçer'in Salur mahalesinden
dir. Asıl ismi Ali'dir. Babasının is-
mi «Hacı Mehmed Rüşti bin Hacı
Osman» dır. Buradan dedesinin Ha-
cı Osman olduğu anlaşılıyor. Hacı
Osman Şam'da vefat etmiştir. Baba-
sı Hacı Mehmed Rüşti ise Salur
mahallesi kabristanında Hayrat Ce-
vizleri kurbinde, kabristan yolunun
solunda medfundur. Annesi «Nuh
binti Ayşe» de Hacı Mehmed Rüş-
tü'den yedi sene önce vefat etmiştir.
Kabirleri yanyanadır.

Annesi Ali Rıza Efendi'yi Leb-
lebiciler mahallesinde «Musa Hoca-
zade» ismiyle meşhur bir hocaya

Kur'an talim etmek üzere teslim etmiştir. Burada hafızlığını ikmal etmiştir. Bundan sonra gene Yalvaç'ta İsâ Efendi'den «Sarf¹¹» çalışmıştır. Ayrıca, İstanbulda Sultan Aziz'in huzur nocalığını yapmış bulunan «İhbarbillezi» namıyla meşhur Hacı İbrahim Efendi¹²'den ders görmüştür. Öğrenimini tamamlamak üzere Konya'ya giden Hacı Ali Rıza Efendi, Nakip-Zade Medresesinde müftü Abdüllâhat Efendi'den, İslam dünyasında «Molla Cami» ismiyle anılan «Fevait üz-Ziya'yye» kitabını okumuştur. Orada dört sene kalmış, bu müddet içinde «Tasavvurat¹³» ı da öğrenmiştir. Sonra Afyonkarahisar'a giderek Hamza - Bey Zade Ebu Bekir Sıtkı Efendi¹⁴ den beş senede icazet almıştır. Nusah, Mantık; ilmin veya tekniğin öğrenilmesinde geçen başlangıç «Usûl» ünü; ayet, hadis, icma-ı ümmet esaslarına dayanan Fıkh'ı; Allahın birliğinden bahseden Kelâm'ı; lûgat ve sentaks meselelerini çözen İlm-i Maani'yi burada tamamlamıştır. Hocası Ebu Bekir Sıtkı Efendi, Ali Rıza Efendi'yi de alıp, İstanbul'a gitmişler ve orada İkinci Mecliste hazır bulunmuşlardır.

Ali Rıza Efendi, İstanbul'da huzur derslerine de devam ederek «Talikat¹⁵» ve «Ali Kuşî» şerhlerini takip etmiştir. Ebu Bekir Sıtkı

Efendi, Hicaza gitmeye karar verdiği zaman, Ali Rıza Efendi de «Akaid talimini» tamamlamıştı. Hocasının Hac yolunda «Yenbuk» ta vefatı üzerine, ders vekili «Birgili Ali Efendi» den ders almağa devam etmiştir. Kendisinden «Kadı Mir»i okumuştur. Buradan da icazet almıştır. Daha sonra Vidinli Ömer Efendi'den «Mir'at» ı okumuş, Çarşamba'da Koğacı Dede Medresesinde kalmıştır.

Ali Rıza Efendi, bu öğrenimden sonra Hamidiye imtihanına girip, «Mülâzemat¹⁶» tezkeresi almıştır. Üç sene sonra niyabet imtihanını kazanarak kadılık için «Rütbe-i Rabi'a¹⁷» dan ehliyet-name almıştır. 1270 H. tarihinde Antalya'nın Kaş kazasına tayin edilen Hacı Ali Rıza Efendi, sonraki senelerde İçel'in Silifke Kastamonu'nun Taşköprü, Sivas'ın Divriği, Elazığ'ın Arapkir, Konya'nın Karaman, Bursa'nın Aydıncık kazalarında bulunmuştur. Aydıncık'ta iken ateşli bir hastalığa tutulmuş, üç sene kadar sürmüştür. Hastalık sırasında İstanbul'da Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhında Şeyh Damad Nuri Efendi'den yararlanmış, konuşmalara katılmıştır. Bu arada hastalığı da kendi kendine geçmiştir.

¹¹Dilbilgisi dersleri.

¹²Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri, «İbrahim Efendi - Yalvacı» kısmı, I. cilt, 244 - 245 ss. İst. Matbaa-i Amire, 1333 H.

¹³Mantık ilminin bir koludur. Önemelerle ilgilidir.

¹⁴Bursa Müderrisi ve İkinci Meclis üyesi idi.

¹⁵Bir kitabın açıklanması olarak kenarına veyahut ayrı olarak yazılan, düşünce ve notlara dair kaideler bilimi.

¹⁶Bir staj sonunda verilir ve o konuda pratik bilgisi olduğunu gösterir.

¹⁷(Tanzimattan sonra) sivil memurlukta Kolağası derecesinde olan bir rütbedir.

Hacı Ali Efendi İznik naibliğine tayin olmuş, daha sonra Yalvaç naibliğine getirilmiştir. Buradan Beyşehir naibliğine atanmış, aynı sene Hicaza gitmeğe niyet etmiştir. Bu maksatla Yalvaç'a gelmiş, memleketin büyükleri ve ahalisiyle konuşup, görüştüktan sonra niyetini yerine getirmek üzere İstanbul'a gitmiş, Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'den izin alarak Rahmaniye vapuru ile Rodos adası yolundan İskenderiye'ye gelmiştir. Burada üç gün kalarak birçok muhterem kişilerin kabirlerini ziyaret etmiş, sonra Süveys'e ulaşmıştır. Buradan deniz yoluyla Yenbuk'a gelerek hocası Ebu Bekir Sıtkı Efendi'nin hatırasını anmış, 1290 H. senesi Ramazan'ında Mekke'de bulunup haccı ifa etmiş ve tekrar deniz yoluyla İstanbul'a ulaşmıştır. Hacı Ali Rıza Efendi hac tarihini «Kaşif ül-Gumûm min el-Umum» unda şöyle işaret eder :

Ol Allaha hamd-olsun ki Hicaza gitmeği, iki kaymakamlığım arasında, 1290 senesinde bize müyesser kıldı¹⁶»

Hac dönüşünden yirmi gün kadar sonra Alaiye (Alanya) naibliğine tayin olmuştur. Beyşehir'de müvedde olarak yazdığı yukarıda adı geçen eserini burada tebyiz etmiş (temize çekmiş) olduğunu aynı eserde belirtir :

«... sonra Beyt üş-Şerifi ve Ravza-ı Mutahhara'yı ziyaret etti... sonra onu Alaiye naibliği sırasında tebyiz etti¹⁶»

Alanya'dan memuriyetini müteakip Yalvaç'a gelerek üç ay kadar dinlenmiştir. Ayrıca kütüphanede bulunan kitaplardaki rastlanan kayıtlara göre; 1289 H. de Yenişehir'de 1300 H. de Kuşadasında, 1310 H. de Malatya'da, 1313 H. de Gümülçine'de, 1315 H. de Dersim livalıklarında bulunmuştur.

Hacı Ali Rıza Efendi, son memuriyet yeri olan Çorum'da 1320 H. de vefat etmiştir. Kendisinin tam 45 sene vazife hayatı olduğunu, kazancını da seyahat ve kitaplarına verdiği söylenebilir. Şiirlerinde Fevzi, Pertevi, gibi mahlaslar kullanmış, sonunda (Rıza)'da karar kılmıştır.

Hacı Ali Rıza Efendi'nin sülüs, nesih, talik, rik'a yazıda güzel ve işlek kalem de vardır. Bunu telif ve istisnah eserlerinde görmek kabilirdir. Ayrıca kitapların cilt ve tezyin hususuna da oldukça dikkat etmiştir.

Hacı Ali Rıza Efendi'nin mezarı Çorumdadır. Birkaç sene öncesi ne kadar bilinmiyen mezarı bulunmuştur. Şeyhler kabristanında bulunan mezar taşı üzerindeki yazı şöyledir :

¹⁶Hacı Ali Rıza Efendi. Kaşif ül-Umûm min el-Umum. Alaiye 1291 H. «4». ss. (Metnin aslı Arapçadır.)

Hüvelbaki

Atf-ı çeşmi dikkat et, ey zair-i gaflet-perest,
İbret al, hal-i hazininden şu تنها makberin,
Ruhuna merhumun et bir fatiha ithaf kim,
Zira hâk olmak mukarerdir, senin de beşerin

(Okunamadı) Naib-i Liva-ı Çorum.
Yalvaç'lı Hacı Ali Rıza Efendi
ruhu için fatiha

4 Zilkade 1325

KÜTÜPHANENİN KURULUŞU VE DURUMU :

Kütüphanenin kuruluşu ve tarihçesi hakkında yazılmış başlı başına bir kaynak yoktur. Hacı Ali Rıza Efendi, kütüphanesini kurarken buraya koyduğu eserlere kendi vakıf mührünü basmıştır; incelenen eserlerdeki ve diğer basma eserlerdeki bu mühürler kütüphanenin kuruluş tarihini tesbitte yardımcı olmuştur. Kütüphane müdürü sayın Muzaffer Tütüncü'den ve Yalvaç'ın yaşlı kişilerinden şifahen topladığımız malûmat da oldukça faydalı olmuştur. Ayrıca sayın S. Yalvaçer'in muhtelif vesilelerle adını zikrettiğimiz makalesindeki küçük te olsa bir paragrafı işimizi kolaylaştırmıştır¹⁹. Bundan önce de belirttiğimiz gibi Hacı Ali Rıza Efendi çalışmayı seven, maharetli kaleme sahip bir zattır. Telif ve istinsah ettiği eserlerle şerhleri çalışmasının sonucunu ortaya koymaktadır. Fakat bütün hayatı boyunca yazdığı, çoğalttığı ve temin ettiği eserlerin tam ve kesin

olarak neler olduğunu bilemiyoruz. Çorum'da vefat ettiğine ve kütüphanesini bu tayinden önce kurduğuna göre; yanında götürdüğü, sonradan temin ettiği, yazdığı eserlerin akıbeti belli değildir²⁰.

Oldukça fazla sayıdaki kitapları ile tam bir kütüphane fikrinin Yalvaç'ta temelini atması ve kütüphaneyi tesisi, bugün Yalvaç halkının ve bilhassa gençliğinin her zaman O'nun adını şükranla anmasına sebep olmuştur.

Hacı Ali Rıza Efendi Çorum'a tayin edildiği zaman kitaplarının sayısı oldukça kabarıktı. O günkü yol şartları düşünülecek olursa bu kadar fazla eserin nakli pek zordu. Hacı Ali Rıza Efendi bu durumda Yalvaç'ta kütüphanenin kurulması zamanının geldiğini anlamış, kitaplarının çoğunu halkın istifadesine sunmayı kararlaştırılmıştır. 1891 - 1892 yıllarında Devlet Han camii bi-

¹⁹Seyfi Yalvaçer. «Yalvaç'lı Karakadı»..... s: 69.

²⁰Meselâ Konya Koyunoğlu Müzesinde Hacı Ali Rıza Efendi'nin birkaç eserini ve fotoğrafını bir gezimiz sırasında gördük.

tişigindeki ahşaptan olan «Muvakkit-hane²¹» ye eserlerini yerleştirir.

Kütüphanedeki eserler vakıf mühürlüdür. Kitaplardaki mühürler iki cinstir. daire ve elips şeklinde mühür kazdırılmıştır. Daire şeklindeki mühürlere dikkatle bakılacak olursa, bunların yazı okunuşu aynı kalmak üzere iki şekilde, birbirinden farklı olduğu görülür. (Bak : Resim 2 ve 3) Bu mühürü okuyalım :

«Yalvaç kazasında Camii Kebir Kütüphanesi vakfı olan el-Hac Ali Rıza Efendi ibn-i el-Hac Mehmed Rüşti el-Saluri 1309»

²¹Görüştüğümüz yaşlı kişiler, buraya «Vakit-hane» diyorlar. Namaz vakitleri ayar edilmiş.

Bu mühürün eserlere kırmızı ve siyah mürekkeple basılmasına karşılık elips şeklindeki mühür mor renkte basılmıştır. Bunun okunuşu ise şöyledir : (Bak : Resim 4)

«Kâd vekâfe en-naib fi bad'el Liva ibn-ül-Hac Mehmed Efendi el-meşhur imam-ı mahallet es-Salur. İbn ül-Hac Osman ilâ kütüphane-i mebniiye kurbi Camii Kebir Bi-Yalvaç. 1310»

Mühürlerin asılları maalesef bugün mevcut değildir.

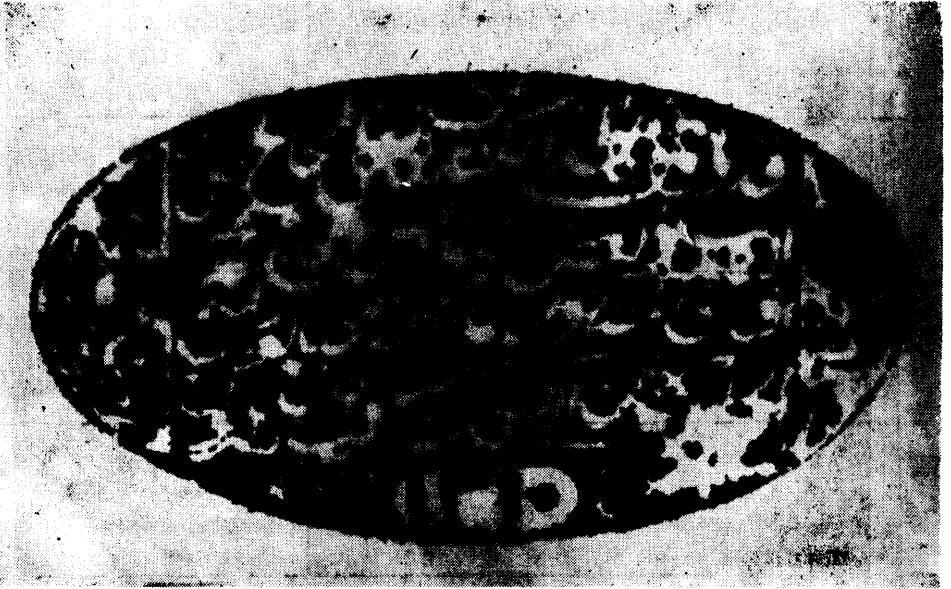
Kütüphanenin ilk kurulduğu yer; bundan 45 - 50 sene öncesine kadar ayakta bulunan caminin bitişiğindeki «Muvakkit-hane» imiş; sonradan yol genişletilirken yıkılmıştır.

2. Resim. — Mühür (1/a)

3. Resim — Mühür (1/b)

4. Resim — Mühür (2)

İlk önce burada kurulan kütüphanenin bütün mefruşatını Hacı Ali Rıza Efendi bizzat sağalmıştır. Ki tapıların sorumluluğunu ve diğer işleri kendisinin tayin ettiği ve maaşını ödediği «Sofu Hoca» namıyla bilinen «Mustafa Efendi» ye vermiştir. Kütüphanenin diğer giderlerini de Hacı Ali Rıza Efendi karşılamıştır. Sofu Hoca - Mustafa Efendi de kütüphanede bulunan eserleri gösteren bir demirbaş defteri tutmuştur. Defter mevcuttur.

Kütüphanenin elimizde bir vakıf metni yoktur. Hacı Ali Rıza Efendi kütüphanesinin hayatının devam ettirilmesi için herhalde birkaç mal-mülk bağışlasa gerektir. Torunu sayın Melahat Yalvaçer, böyle bir vakıf metnini madeni bir muhafaza içinde çok önceleri gördüklerini ifade etmişlerdir. Seyfi Bey bugün hayatta değildir. Sayın Muzaffet Tütüncü de bu konuda Seyfi Yalvaçerle münakaşa yaptıklarını ve birkaç tarla-bahçe ile bir değirmenin bağışlandığını söylemişlerdir.

Hacı Ali Rıza Efendi Çorum'da vefat edince, oğlu Mehmet Faik Bey babasının kurduğu bu müesseseyi devam ettirmek için elinden gelen gayreti göstermiş, bütün giderlerini karşılamıştır. Mehmet Faik Bey zamanında da kütüphanenin yegane vazifelisi gene Sofu Hoca'dır.

Kütüphanenin kuruluşundan 1923 yılı sonuna; yani kütüphanenin o zamanki ismiyle Maarif Vekâleti-

ne bağlanmasına kadarki zamanda hiç kitap kaybolmamış ve hayatı devam etmiştir. Hacı Ali Rıza Efendi 651 yazma-basma eserlerle kütüphaneyi açtığı zamandan otuz küsur sene sonra, yani resmileşinceye kadar koleksiyon hep aynı kalmıştır. 1923 yılından sonra da Devlet Han camii yanında hizmet veren kütüphane 1935 yılında eski Belediye yanındaki Kız Mektebine nakil edilmiştir. 1940 yılında Halkevi binasına nakledilen kütüphane; Maarif Vekaletinin burada Akşam Kız Sanat Okulu açmasıyla 1954 yılında tekrar yer değiştirmiş ve yeni hâl binalarının Yeni Cami'ye bakan girişine taşınmıştır. Aynı sene Belediyenin başka bir binasına taşınmıştır. Geçen seneye kadar dört odalı bu binada hizmet veren kütüphane, şimdi modern ve müstakil binasında hizmetini sürdürmekte, modern kütüphane anlayışına uygun olarak çalışmaktadır. Koleksiyonu 1970 senesi ortalarına doğru 27.547 esere ulaşmış durumdadır. Bugün beş köy ve bir merkez olmak üzere Yalvaç'ın 38 köyüne kütüphane hizmetini ulaştırma çabasıdadır.

HACI ALİ RIZA EFENDİNİN YAZMA ESERLERİ :

Bu bölümde Hacı Ali Rıza Efendi'nin kurduğu kütüphanede bulunan eserleri tanıtılmağa çalışılacaktır. O'nun kütüphanesine bıraktığı eserler dışındaki, beraberinde götürdüğü, tayin olduğu şehirlerde meydana getirdiği eserler, bugün

için meçhûldür. Oldukça geniş çalışmalar sonucu meydana getirilecek yazma eserlere ait basılı kataloglarla pek çok müelliflerin eserlerinin yerleri belli olacak, bu sayede Hacı Ali Rıza Efendi'nin külliyesi da doğruya en yakın bir şekilde tespit edilebilecektir.

Hacı Ali Rıza Efendi, kütüphanesini 651 adet eserle kurmuştu. Bu eserler kütüphanenin hafız-ı kutüb'ü olan Sofu Hoca - Mustafa Efendi tarafından; bir nevi demirbaş defterine kayıt edilmiştir. Bu defter o zamanki kütüphanenin katalogu vazifesini de yapmıştır²².

Tespitlerimize göre : Hacı Ali Rıza Efendi'nin müstâkil olarak 10 eseri, şerh olarak 3 eseri, mecmua olarak 7 eseri, haşiye olarak 8 eseri vardır. Bu 28 eserden ayrıca, Hacı Ali Rıza Efendi tarafından istinsah edilen eserlerin sayısı 26'dır. Kurucusunun koleksiyona kattığı diğer yazmalar ise 49 adettir. Toplam olarak 103'e ulaşan kitapların sayısı Sofu-Hoca Mustafa Efendi'nin kayıtlarına göre 94'dür. Çünkü bir cilt içinde bulunan iki veya daha fazla eser, tek numaraya kayıtlanmıştır.

Hacı Ali Rıza Efendi'nin müstakil eserleri, şerhleri, haşiyeleri ve mecmuaları aşağıda gösterilmiştir. Bu eserlere bizim verdiğimiz numara ile Hacı Ali Rıza Efendi Halk

Kütüphanesinde verilen demirbaş numaraları da gösterilmiştir. Künye unsurlarından tesbit edilebilenlerin aşağıdaki eserlerde verilmesine karşılık; her eserin baş-son satırlarından birer cümle imkânsızlıklar dolayısıyla burada belirtilememiştir.

Müstakil olarak yazılan, yani kitap niteliği taşıyan eserler şunlardır :

- 1 — **Kenz-ül Künûz.** Yalvaç 1312 H. 250 x 160, 180 x 125 mm. 120 yk. 25 st. Talik Bez kaplı cilt. (D.N. 31)
- 2 — **Fıkıh Hakkında Müktesebât.** Yalvaç. 270 x 210, 185 x 110 mm. 45 yk. 25 st. Talik. Sirt meşin, bez kaplı cilt. (D.N. 36)
- 3 — **Kaşif ül-Gûmum min el-Ümum.** Alaiye 1291 H. (1784). 245 x 180, 170 x 110 mm. 87 yk. 26 st. Talik. Sirt meşin, karton cilt. (D.N. 53)
- 4 — **Mev'izet il-Müsemmâ bi ikâz ül-Âkilin.** 225 x 156, 170 x 110 mm. 363 yk. 20 st. Talik. Sirt meşin bez kaplı cilt. (D.N. 54)
- 5 — **Mev'iza-ı İkaz ün-Na'imin.** 1310 H. (1892). 230 x 150, 170 x 110 mm. 202 yk. 22 st. Talik. Sirt meşin, karton kaplı cilt. (D.N. 33)
- 6 — **Mev'iza-ı İkaz ün-Na'imin.** 1316 H. (1898). 220 x 160, 190 x 125 mm. 269 yk. 22 st. Talik. Sirt meşin karton kaplı cilt. (D.N. 28)
- 7 — **İzah ül-Maksûd min Mânâ-ı Vâh-det-ül Vücûd.** Yalvaç 1295 H. ((1878). 240 x 165, 190 x 125 mm. 97 yk. 22 st. Nesih. Karton kaplı cilt. (D.N. 448)

²²Defter-i Kütüphane-i Hacı Ali Rıza Efendi. Yalvaç (Henüz Basılmamış.) Defter, kütüphane müdürlüğünde bulunmaktadır.

8 — İstiare Nüshası. 240 x 135, 155 x 80 mm. 15 yk. 20 st. Nesih. Karton kaplı cilt. (D.N. 498)

9 — Tavzih ür-Rabita fi Tevzih ül-Hakika. Yalvaç 1295 H. (1878) 240 x 180, 180 x 115 mm. 38 yk. 26 st. Sülüs başlık, talk yazı. Karton cilt. (D.N. 541)

10 yk. 14 st. Talik (Çift sütun). (1887). 200 x 132, 120 x 83 mm. 10 yk. 14 st. Talik. (Çift sütun). Karton cilt. (D.N. 606)

Hacı Ali Rıza Efendi'nin kütüphanede bulunan eserleri arasında üç adet şerhine tesadüf edilmiştir. Bunlardan birincisi Abd al-Kâdir al-Gilani (ölümü: 561 H.) nin Gaysiyye adlı risalesi, ikincisi Şeyh Bedreddin Konevi'nin Varidat ül-Miftah ül-Gayb adlı eseri için yazılmıştır.

11 — Risale-i Gavsıyye Şerhi. 210 x 145, 140 x 75 mm. 773 yk. 28 st. Talik. Tam meşin kaplı cilt. (D.N. 55)

12 — Şerh ül-Varidat ve'l-Miftah ül-Gayb. Yalvaç 1302 H. (1884). 240 x 170, 170 x 120 mm. 327 yk. 21. st. Talik. Tam meşin kap. (D.N. 38)

13 — Şerh ül-Kaside. 200 x 130, 170 x 70 mm. 255 yk. 16 st. Talik. Karton kaplı, miklepli cilt. (D.N. 458)

Tespit edilen «Haşiye»leri de şunlardır :

14 — Kitab-ı Hüseyniye Haşiyesi 240 x 170 mm. 90 yk. Talik. Meşin kaplı miklepli cilt. (D.N. 30)

Abd'Allah Konevi'nin «Kitab-ı Hüseyniye» adlı eserini Hacı Ali Rıza Efendi istinsah etmiş ve haşiyesini de aynı esere yazmıştır.

15 — Manar al-Anvar Haşiyesi. İstanbul 1270 H. (1853). 230 x 155 mm. 274 yk. Talik. Mukavva, muşamba kaplı cilt. (D.N. 32)

Hafız ad-Din Nasafi, Abu'l Barakat Abd'Allah b. Ahmed (Ölümü: 710 H.) nin Manar al-Anvar adlı eserini istinsah eden Hacı Ali Rıza Efendi, haşiyesi de bu esere yazmıştır.

16 — Ma'atih al-gayb (Tafsir al-Kebir) Haşiyesi . 250 x 190 mm. 1313 H. (1895) Talik. Tam meşin kaplı (yedi) cilt. (D.N. 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82.)

Fahr al-Din Razi'nin Tefsir-i Kebir adlı eserini Hacı Ali Rıza Efendi istinsah etmiş ve haşiye yazmıştır. Eserin bu istinsahı yedi cilt üzerine tertip olunmuştur. Toplam sayfa tutarı 7286 sahifedir.

1. c — 780 yk.
2. c — 536 yk.
3. c — 488 yk.
4. c — 425 yk.
5. c — 330 yk.
6. c — 560 yk.
7. c — 524 yk.

17 — Anvar at-Tenzil ve Esrar at-Ta'vil Haşiyesi. 255 x 180 mm. Talik. Tam meşin kaplı cilt. (D.N. 83, 84)

Kazi Beyzavi'nin Anvar at-Tanzil... adlı eserinin Hacı Ali Rıza Ef. tarafından yapılan istinsahına haşiyedir. Eserin tamamı iki cilt üzerine tertiplenmiştir. Toplam 1551 sahifedir.

1. c — 329 yk.
2. c — 446 yk.

18 — Maani-i Muhtasar Haşiyesi. Yalvaç. 240 x 160 mm. İnce Talik. Bez kaplı, miklepli cilt. (D.N. 278)

Mes'ud b. Ömer Tafta-zanî'nin Maani-i Muhtasar adlı eseri Hacı Ali Rıza Ef. tarafından istinsah edilip, haşiye yazılmıştır.

19 — Al-Kafiye Haşiyesi. 185 x 120 mm. Sülüs başlıklı. Talik. Tam meşin, miklepli cilt. (D.N. 324)

İbn Hacıb'in Kafiye adlı eserini Hacı Ali Rıza Ef. istinsah etmiş ve haşiyesini aynı esere yazmıştır

- 20 — **Risale-i Kaşif el-Gumun min el-Umum Haşiyesi.** 245 x 180 mm. İnce Talik ve nesih yazı. (D.N. 408)

Zuhurâtı Ali Efendi'nin Kaşif ül-Gumun min el-Umum adlı risalesi Hacı Ali Rıza Ef. tarafından istinsah edilmiş, haşiyeye yazılmıştır. Ayrıca aynı adlı eser 3 numarada gösterilmiştir.

- 21 — **Kitab-ı Netayic Haşiyesi.** 1303 H. (1885) 200 x 130 mm. İnce talik. Sırt bez, kâğıt kaplı cilt. (D.N. 467)

Adı geçen kütüphanede tespit edilen ve Hacı Ali Rıza Efendi tarafından meydana getirilen mecmua nev'inden eserler de şunlardır :

- 22 — **Ulum-u Mütenevvi Risaleler.** Beyşehir. 1285 - 1288 H. (1868 - 1871). 250 x 190, 165 x 90 mm. 285 yk. 23 st. Nesih ve Talik. Mukavva cilt (dağınık) (D.N. 69)

- 23 — **Hukuk Hakkında Mecmua 1288 H.** (1871) 88 x 109, 76 x 80 mm. 120 yk. Satır sayısı değişik. Talik ve nesih. Sırt meşin, karton cilt. (D.N. 622)

Yazılar bir-iki sayfalıktır. Eserde boş sahifeler mevcuttur.

- 24 — **El Vesail fi Marifet ül-Eva'il** 1280 - 90 H. (1863 - 1873) arasında yazılmıştır. 470 x 180 mm. 226 yk. değişik satır. Nesih ve Talik yazı. (D.N. 643)

Kanunlar ve birçok hukukî konular hakkında yüzden fazla makale vardır.

- 25 — **Mecmuat-ül Resa'il.** 205 x 140, 150 x 80 mm. 1074 yk. Değişik satır. Talik, Nesih. Tam meşin kaplı, Miklepli, cilt. (D.N. 48)

Muhtelif tasavvufî risalelerle bazı mütesababî ihtiva ediyor. Ayrıca Abdülkerim Ceyli'nin Kehfur Rahim, Mevlana'nın Ruh risalesi, Risale-i fi Ulum

ve Ümmehatihi, Sadrettin Konevi'nin Miftah ül-Gayb'ı ile Tafta-zani'nin Muhyiddin-i Arabî'ye yazdığı hücum da vardır. Bunların çoğunu umumî kütüphanelerden istinsah ederek topladığını kaydeder.

- 26 — **Mecmuat-ül Fünûn.** 212 x 140 mm. 970 st. Talik. Meşin kaplı, Gömme şemseli, miklepli cilt. (D.N. 47)

Tasavvufî risaleleri havidir. Arapça ve Türkçe eserlerden alınmıştır.

- 27 — **Mevzu'at-ı Hadis.** Karaman 1283 H. (1866) 200 x 125, 147 x 95 mm. 420 yk. 22 st. Talik. Mukavva cilt. Kâğıt kaplı. (D.N. 37)

Eserde 17 risale vardır. İtikada, Fıkha, feraize aittir.

- 28 — **Mecmuat-ı Muhtelif. Değişik tarihli.** 220 x 130 mm. Değişik satır. 2700 yk. Tam meşin kaplı, gömme şemseli. (D.N. 39)

Eserde 73 risale bulunmaktadır. Arada boş sayfalar vardır. Başlangıçta dört sayfa indeks olarak ayrılmıştır, karşılıklarına sayfa numaraları verilmiştir. Hukukî risaleleri havidir.

Bu çalışmamızda, Yalvaç'ta Osmanlı Devrinin son zamanlarında kurulan ve Anadolu'da kütüphane kurma geleneğinin son örneklerinden biri olarak karşımıza çıkan Hacı Ali Rıza Efendi Halk kütüphanesinin kuruluşu, kurucusu ve Hacı Ali Rıza Efendi'nin bu kütüphanede bulunan eserleri tanıtılmağa çalışılmıştır.

Tarihte kahramanlıkları kadar, hayırseverlikleriyle nam salan atalarımız; bu takdirin çok üstündeki hasletleriyle isimlerini günümüze kadar yaşatmışlardır. Hacı Ali Rıza Efendi de bu sayısı binleri bulanlardan biridir.